

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СЕРИЯСЫ
1997 ЖЫЛДАН БАСТАП ШЫҒАДЫ

ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СЕРИЯ
ИЗДАЕТСЯ С 1997 ГОДА

ISSN 2710-2661

№ 4 (2022)

ПАВЛОДАР

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Педагогическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
№ KZ03VPY00029269

выдано

Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность

публикация материалов в области педагогики,
психологии и методики преподавания

Подписной индекс – 76137

<https://doi.org/10.48081/YWJC7662>

Бас редакторы – главный редактор

Аубакирова Р. Ж.

д.п.н. РФ, к.п.н. РК, профессор

Заместитель главного редактора

Жуматаева Е., *д.п.н., профессор*

Ответственный секретарь

Антикеева С. К., *PhD доктор*

Редакция алкасы – Редакционная коллегия

Магауова А. С.,

д.п.н., профессор

Бекмагамбетова Р. К.,

д.п.н., профессор

Фоминых Н. Ю.,

д.п.н., профессор (Россия)

Снопкова Е. И.,

к.п.н., профессор (Белоруссия)

Костюнина А. А.,

к.п.н., доцент (Республика Алтай)

Оспанова Н. Н.,

к.п.н., доцент

Куанышева Б. Т.

доктор PhD

Омарова А. Р.,

технический редактор

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

<https://doi.org/10.48081/RBJY5672>**Л. Т. Омарова¹, Ш. М. Майгельдиева², *С. А. Нурғалиева³**^{1,2}Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.;³Ататүрік университеті,
Түркия Республикасы, Эрзурум

КӨПМӘДЕНИЕТТІ УНИВЕРСИТЕТ ОРТАСЫНДА БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ДАМУ

Бұл жұмыс көпмәдениетті университет ортасында болашақ мұғалімдердің толеранттылық мәдениетін дамыту мәселесіне арналған. Қазіргі ғылыми әдебиеттерді шолуға сүйене отырып, авторлар бүгінде студенттердің толеранттылық мәдениетін дамытудағы оқу орындарының маңызды рөлін, болашақ мұғалімдер арасында осындай көзқарастарды қалыптастыру бойынша іс-шараларды жүзеге асырудағы заманауи білім беру жүйесінің қажеттілігін ескеру қажет деп санайды. Толеранттылық мәдениетін қалыптастыру және дамыту қазіргі заманның өзекті мәселесі болып отыр. Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде «толеранттылық», «студенттік толеранттылық мәдениеті» ұғымдарының біржақты түсіндірмесі жоқ екендігі атап өтілді. Ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде «толеранттылық», «студенттің толеранттылық мәдениеті» ұғымдары нақтыланып, болашақ мұғалімдердің толеранттылығын дамыту ерекшелігі анықталады. Өңірлік жосары оқу орнының студенттік ортасында толеранттылық мәдениетінің негіздерін қалыптастыру мен дамытудың маңыздылығы көрсетіледі. Болашақ мұғалімдер арасында толеранттылық мәдениетін қалыптастыру және дамыту кезінде үш түрлі тұрақты компоненттен тұратын толеранттылық құрылымын бөліп көрсету маңызды екені анықталды. Зерттеу нәтижелері бойынша өңірлік университет жағдайында студенттердің толеранттылық мәдениетін қалыптастыруға, оқу жоспары пәндерінің әлеуетінің мүмкіндіктеріне және оқу материалының мазмұнын байытуға, студенттерді арнайы ұйымдастырылған

қызметке тартуға және т.б. мүмкіндік беретін кешенді мақсатты бағдарламаның маңыздылығы негізделген.

Кілтті сөздер: толеранттылық, мәдениет, даму, болашақ мұғалімдер, тәрбие.

Кіріспе

Халықаралық қоғамдастықта Қазақстан елде тұратын және біртұтас халық болып табылатын барлық ұлт өкілдерінің толеранттылығын, конфессияаралық және мәдениетаралық келісімін қамтамасыз етуге бағытталған дәйекті ішкі саясатты жүргізетін мемлекет ретінде танылды. Қазақстан өркениеттер диалогын кенейтуге және тереңдетуге мүдделі, қазіргі заманғы әлемдік құрылыстың өзекті мәселелері бойынша Шығыс пен Батыс арасындағы түсіністікті жақындастыруға бағытталған халықаралық бастамалар жасауға әрдайым қолдау көрсетіп, өзінің дайындығын білдірді [1].

Осыған байланысты, қазіргі қоғамда туындаған жаңа міндеттерді шешу білім беру процесін ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін, оның білім кешені, дағдылары және т.б. ғана емес, сонымен қатар кең қарым-қатынасқа қабілетті, оның ішінде көпұлтты ортада, гуманистік дәстүрлер мен идеялар рухында адамды тәрбиелеу мен дамыту мәселелерін шешуге бағытталуын талап етеді. Бүгінгі таңда қоғам толерантты әлемдік тәртіпті қамтамасыз ету қажеттілігін ұғынуда. Қазір толеранттылық адамгершілік қоғам құрудың негізі болуы керек, онда адам, оның мүдделері мен қабілеттері, адамгершілік және рухани қасиеттері, адамның өзін-өзі тануы мен өзін-өзі жүзеге асыруы үшін мүмкіндіктер жасау жоғары құндылық болып табылады [2].

Осылайша, білім беру жүйесі қазіргі заман талаптарына сай (еңбекқор, адал, жауапты, қабілеттерді дамытудың жоғары деңгейіне ие) тұлғаны тәрбиелеу үдерісінде жетекші рөл атқарады. Жоғарыда айтылғандардан басқа, болашақ мұғалім өзінің кәсіби қызметінде қажетті толеранттылыққа басымдық берілетін ерекше жеке қасиеттерге ие болуы керек. Толеранттылық қағидаттарын меңгеру қоғамда туындайтын жанжалдарды (діни, этникалық, мәдени мәселелердегі даулар мен келіспеушіліктердегі зорлық-зомбылық арқылы шындықты анықтау әрекеті) шешуге қабілетті болашақ педагогтің жоғары кәсібилігін көрсетеді [3].

Толеранттылық мәдениетіне тән ерекшелігі – көріністерінің сана деңгейінде (жеке қарым-қатынас түрінде) және мінез-құлық деңгейіндегі (саналы әрекет) тұрақтылығы. «Толеранттылық» ұғымының негізгі мазмұны – әлеуметтік болмыстың көп өлшемділігін түсіну, адамды құрметтеу, басқа адамдардың жеке ерекшеліктеріне, олардың көзқарастарына, сенімдеріне және т.б. төзімді көзқарас. Толеранттылық әмбебап категория емес, оның

мазмұны мен шекаралары, қарапайым азаматтар мен әлеуметтік кеңістіктің белсенділері арасындағы жақтаушылар саны тек тарихи тұрғыдан ғана емес, сонымен бірге мәдени дәстүрге, қоғамның жағдайына және басқа факторларға байланысты ерекшеленеді [4].

Өңірлік жоғары оқу орнының студенттік ортасында толеранттылық мәдениетінің негіздерін қалыптастыру және дамыту жеке тұлғаны дамытудың стратегиялық бағыттары туралы идеяларды байытады және нақтылайды. Белгіленген тақырыпты зерттеудің қиындығы қазіргі қоғамдағы шиеленіс деңгейінің өсу қарқынына байланысты. Қазіргі аймақтық жағдайдың ерекшеліктерін және білім беру мекемелерінің толеранттылық мәдениетін дамытудағы рөлін ескере отырып, біз бұл мәселені маңызды санап, келесі карама-қайшылықтарды анықтадық: қазіргі білім беру жүйесінің студенттер арасында осындай көзқарастарды қалыптастыру жөніндегі қызметті жүзеге асыру қажеттілігі мен жоғары оқу орындары оқытушыларының осы қызмет түріне жеткіліксіз дайындығы [5].

Осылайша, зерттеу мәселесі көпмәдениетті университеттік ортадағы толеранттылық мәдениетінің жоғары теориялық және практикалық маңыздылығы, оның іс-шаралар мен жеке жоспарлардағы көптеген аспектілерінің жеткіліксіз дамуы арасындағы қайшылықты шешу қажеттілігі болды. Жоғарыда аталған мәселені шешу осы жұмыстың мақсатын құрады.

Сәйкесінше зерттеудің келесі міндеттері ұсынылды:

– шетелдік және отандық ғылыми әдебиеттердегі зерттеу мәселелерін талдау негізінде «толеранттылық», «студенттің толеранттылық мәдениеті» ұғымдарын нақтылау, болашақ педагогтер толеранттылығының даму ерекшелігін, толеранттылық құрылымын айқындау;

– көпмәдениетті білім беру үдерісінде студенттердің толеранттылығын қалыптастыру мен дамытудың педагогикалық шарттарын анықтау.

Материалдар мен әдістер

Психологиялық-педагогикалық, философиялық әдебиеттерді талдаудан «толеранттылық мәдениеті» ұғымының құрамдас бөліктерінің бірі мәдениет болып табылатыны анықталды. Мәдениет – күрделі және көпқырлы құбылыс. Мәдениеттің адам өмірімен байланысын қарастыра отырып, мәдениет әлеуметтік мінез-құлық нормаларының матрицасы ретінде анықталады. Бұл мінез-құлық матрицасы адамзат тарихында өзгеріп отырады. Өртүрлі қауымдастықтардың мүшелері өздерінің қауымдастықтарында мінез-құлық матрицаларын қолдана отырып, оларды басқа қауымдастықтармен байланыста немесе олардың қауымдастықтарындағы әлеуметтік жағдайлар өзгерген кезде өзгешелейді.

Тұжырымдаманың тағы бір компоненті – «толеранттылық» термині. Бұл термин Жаңа уақыттың басында кеңінен қолданыла бастады және негізінен діни толеранттылықты білдірді. Қазіргі уақытта «толеранттылық» терминінің мағынасы бір-бірінің құқықтарын құрметтеуге негізделген өзара тиімді әрекеттесу мүмкіндігіне айналды.

Шетелдік ғылыми әдебиеттен Г. Куперсмит, С. Мадди, А. Маслоу, К. Роджерс, Б. Э. Ризрдонның еңбектері үлкен қызығушылық тудырады.

Мысалы, Б. Э. Ризрдон толеранттылық педагогикасының келесі өзекті мәселелерін зерттеді: төзімді мінез-құлықтың ерекшеліктері, толеранттылықты қалай оқыту керек және ол неден тұрады, бастауыш және жоғары мектепте толеранттылықтың түрлерін оқытудың ұсынылған тәсілдері және басқалар. Автор білім берудің үш маңызды мақсаты – көпқырлы әлемде өмір сүруге үйрету, қактығыстарды сындарлы шешу, жауапкершілікті тәрбиелеуге әр сабақты арнау керек деп санады [6].

Орыс зерттеушілері арасында педагогикалық ғылымның жаңа бағыт мазмұнының әзірлеуде – толеранттылық педагогикасы (А. М. Байбаков, В. А. Тишков, В. В. Шалин және т.б.), толеранттылықты тәрбиелеу мәселесі бойынша іргелі және қолданбалы зерттеулер пайда болуда (А. Г. Асмолов, Л. В. Байбородова, Н. М. Борытко, Б. З. Вульф, В. Н. Гуров, П. Ф. Колмогоров және т.б.).

Болашақ мұғалімдердің толеранттылығын дамыту процесін зерттей отырып, Г. Л. Бардиер және А. Я. Батрак [7], біздің ойымызша, болашақ мұғалімдердің толеранттылығын қалыптастыру процесінде негізгі болып табылатын ерекшеліктерді анықтайды, атап айтқанда:

- ұлттық дәстүрлерге тәрбиелеу;
- білім алушылар ұжымы мүшелерінің ұлттық, этникалық қатыстылығын, діни сенімдерін есепке алу;
- ұлттық тәрбие негізінде патриоттық тәрбие беру;
- ұлтаралық қатынас мәдениеті;
- көпмәдениетті аймақтағы тәрбиенің ерекшеліктерін ескеру;
- жеке тұлғаны дамытуда, оның әлеуметтенуінде әрбір оқу пәнінің мүмкіндіктерін пайдалану;
- бірыңғай ұлттық сана-сезімді және ұлтаралық қарым-қатынаста жеке тұлғаның барабар іс-әрекетін қалыптастыру;
- мәдени, мейірімді, көпшіл тұлғаны тәрбиелеуде озық тәжірибені қолдану.

Толеранттылықты дамыту процесіне студенттік орта да әсер етеді. Сондықтан толеранттылықты дамытудың ерекшелігі – ұлттық білім беру саясаты түріндегі мемлекеттік қолдаудың елеулі болуы. Мемлекеттік білім

беру саясаты жағдайында көпұлтты заманауи қоғамның бірлігін қамтамасыз ететін құндылықтар мен көзқарастардың жалпы жүйесін қалыптастыруға болады.

Б. С. Гершунский және А. В. Коржуев осы педагогикалық құбылыстың бірнеше ерекшеліктерін, ең алдымен, атап көрсететіндері: білім беру мазмұны (әртүрлі мәдениеттер мен әлеуметтік топтардың ерекшеліктері, мәдениеттер тарихы, олардың қарым-қатынасы); ынтымақтастық педагогикасы (ынтымақтастық негізінде қызметті ұйымдастыру, бұл әртүрлі мәдениеттер өкілдеріне шыдамды қатынасты дамытуға көмектеседі); теріс пікірлерді жөну (стереотиптермен және басқа мәдениеттер өкілдеріне теріс көзқараспен жұмыс істеу); коммуникативті көзқарастардың өзгеруі (он қарым-қатынасты қалыптастыру); әлеуметтік орта мен білім беру бағдарының әсерін үйлестіру (ұлтына, дініне, әлеуметтік мәртебесіне қарамастан білім алушылардың барлығына тең тәжірибе, тең мәртебе алу мүмкіндігін қамтамасыз ету) [8].

Зерттеу үшін толеранттылықты жалпыадамзаттық құндылық ретінде қарастыра отырып, тұтас педагогикалық процесс жағдайында құндылықтарды қалыптастыру проблемасына қазақстандық зерттеушілер әзірлеген тәсілдер маңызды болды. Құндылықтарды тәрбиелеу және тұлғаның тұтас дамуы проблемасына Г. К. Нұрғалиева, К. С. Оспанов, Н. К. Сатыбалдина, А. Т. Қамзанова және т.б. ғылыми еңбектерінде назар аударылды.

Осылайша, білім беру процесінде болашақ мұғалімдердің жеке толеранттылық мәдениетін дамыту оқушының санасын, оның стереотиптерін өзгертуге бағытталған маңызды зияткерлік және эмоционалды жұмыс болып табылады. Студенттердегі толеранттылықты дамыту үдерісіне жұмылдырылған мұғалім осы процесті сапалы басқаруды қамтамасыз ете отырып, толеранттылық мәдениеті қағидаттарын практикалық қолданудың мысалдарын көрсетуі керек. Толеранттылықты дамытудың қажетті шарты болашақ мұғалімдерді кәсіби қызметке қосу болып табылады, оның барысында олар алған білімдерін, мінез-құлық формаларын беріп қана қоймай, практикалық тәжірибе жинайды.

Толеранттылық мәдениеті – мұғалімнің жеке басының кәсіби сапасы. Атап айтқанда, Педагогтің кәсіби стандартында [9], педагог:

- педагогикалық әдеп ережелерін сақтайды;
- білім алушылардың тұлғасына құрмет көрсетеді;
- білім алушылармен қарым-қатынаста демократиялық стильді ұстанады;
- жоғары әлеуметтік құндылықтарға, гуманистік педагогика идеяларына бейілділігін танытады;

- ол жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар жүйесіне олардың бірлігінде қосылғандығын көрсетеді;
- Қазақстанның ұлттық басымдықтарын ескере отырып, тәрбие үдерісін құрады;
- ол кез келген дискриминацияға, экстремизмге қарсы тұру қабілетін көрсетеді;
- мәдени сананы, тілдік құзыреттілікті дамытады;
- білім алушылардың мәдени және тілдік қажеттіліктерін іске асыру үшін қолайлы білім беру ортасын дамытуға жәрдемдеседі;
- өзге мәдениетке, өмір салтына толерантты қатынасты қалыптастырады [9].

Осылайша, ғылымның «мәдениет» және «толеранттылық» ұғымдары туралы әртүрлі идеяларын зерттеу негізінде біз толеранттылық мәдениеті» деген негізгі анықтаманы нақтыладық. Осы жұмыс авторларының түсінігінде «толеранттылық мәдениеті» адамның жалпы мәдениетінің бөлігі болып табылады, ол біліммен, құндылықтармен, өзара түсіністік тәжірибесімен, диалогқа қабілеттілікпен, айырмашылық құқығын тану және құрметтеумен сипатталады.

Өз кезегінде, «студенттік толеранттылық мәдениеті» - бұл, біздің ойымызша, өзін-өзі тану және көпмәдениетті, дамыған азаматтық құндылықтар жүйесі, қалыптасқан қарым-қатынас, диалогқа қабілеттілік, өзге мәдениетті, өмір салтын тану және құрметтеу, әртүрлі өмір сүру жағдайлары кезінде өзара түсіністік пен өзара әрекеттесуге дайын болу негізінде тәрбие мен оқытудың жиынтық нәтижесі.

Толеранттылықты қалыптастыру кезінде толеранттылық құрылымын таңдау маңызды. Бұл сақталатын өзгермелі тұрақты компоненттердің жиынтығы.

Ғылыми әдебиеттерді талдаудан толеранттылық құрылымын анықтауда сәйкессіздік туындайды. Сонымен, О. Б. Нурлигинова, С. Л. Братченко, Е. В. Алексеева, М. А. Перепелицына танымдық, эмоционалды, мінез-құлық компоненттерін ажыратады. Н. О. Липатова, Н. Н. Колмогорцева, А. В. Демчук оларға мотивациялық компонентті қосады, Т. Ю. Фадееваның зерттеуінде педагогикалық толеранттылықтың тек екі компоненті бар: психологиялық және әлеуметтік [10].

Н. А. Асташова толеранттылықты жеке тұлғаның психо-әлеуметтік сипаттамасы ретінде қарастырады және онда өзара байланысты үш ішкі жүйені анықтайды – танымдық, эмоционалды, іс-әрекеттік (1 сурет):

Сурет 1 – Толеранттылық мәдениеті құрылымының негізгі компоненттері

Танымдық компонент толеранттылық ұғымын, толеранттылық идеясын түсінуді, оның адамгершілік принциптеріне сәйкестігін қамтиды. Танымдық субқұрылым белгілі бір маманның ақыл-ой әрекетінің түрін, яғни оның шындықты түсіну принциптерін, проблемаларды, идеяларды түсінудің, шешім қабылдаудың әдеттегі стереотиптерін көрсетеді. Танымдық компонент – жеке компоненттері жеке тұлғаның ерекшеліктерін, білім беру саласындағы қатынастарды, оқу орны жұмысының ерекшелігін, оқытудың пәндік мазмұнын сипаттайтын ақпараттық «алаң».

Толеранттылықтың эмоционалды компоненті адамның объектілерге, олармен толерантты өзара әрекеттесу процесіне қатысты тұрақты сезімдерімен, туындайтын тұлғааралық қатынастарды эмоционалды және құндылық бағалауында көрінеді. Бағалау – психикалық қызметтің негізгі тұжырымдамасы, оның сипатына байланысты, адам қарым-қатынаста толеранттылық немесе толерантсыздық көрсетеді. Адамның белгілі бір құбылысқа қалыптасқан қатынасы және оның толеранттылығы немесе толерантсыздығы бағалау сипатына байланысты.

Іс-әрекеттік компонент түсіну, ынтымақтастық және толерантты өзара әрекеттесу қабілеті негіз болып табылатын әлеуметтік мінез-құлықтың осы түріне бейімділікті білдіреді. Н. А. Асташова іс-әрекет компонентінің ерекше маңыздылығын атап өтіп, мұны «белгілі бір субъектінің қызмет шекарасында

ғана кез-келген шындық семантикалық қатарға, өмір тұжырымдамасына енеді» деп түсіндіреді [11].

Толеранттылық екі деңгейде қалыптасады: өзара әрекеттесуге мотивациялық-құндылық қатынасы деңгейінде және оның мінез-құлқындағы көрініс деңгейінде. Толеранттылықты зерттеушілер қалыптасуын анықтайтын критерийі ретінде мінез-құлықты ажыратады. Мінез-құлықты жеке адамның іс-әрекеті жиынтығының сыртқы көрінісі ретінде қарастыруға болады. А. Н. Леонтьевтің пікірінше, адамның мінез-құлқы әлеуметтік тұрғыдан анықталған және саналы, ұжымдық, мақсат қою және шығармашылық іс-әрекеттің сипаттамаларын алады [12].

Осылайша, қазіргі уақытта болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау жүйесінде толеранттылықты қалыптастыру мен дамытудың жеткілікті тұтас тұжырымдамасы жоқ. Толеранттылықты қалыптастыру бойынша іс-әрекеттің ғылыми негізі студенттік ортада тұлғааралық қатынастарда қалыптасатын адамның даму ерекшеліктері, болашақ маманның жеке басына қоршаған ортаның әсер ету сипаты туралы мәліметтер болып табылады.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттеріне сәйкес оның әртүрлі кезеңдерінде таным теориясының, диалектиканың жалпы әдістері; проблеманы теориялық және психологиялық-педагогикалық талдау және эмпирикалық зерттеу әдістері; педагогикалық эксперимент; бақылау, сауалнама жүргізу қолданылды.

Нәтижелер мен талқылаулар

Зерттеу 2020–2021 жылдар аралығында Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің базасында – педагогикалық білім беру бағдарламасы бойынша оқитын 243 студент және Болашақ университетінде – 134 студент араларында жүргізілді. Экспериментке бағдарламаны орындаушылар және сарапшылар ретінде осы жоғары оқу орындарының 25 оқытушысы қатысты.

Толеранттылық деңгейін анықтау әдістемесін (И. Б. Резникова) қолдана отырып, осы жоғары оқу орындары студенттерінің толеранттылық деңгейі анықталды. Анықтау экспериментінің нәтижелері респонденттердің 32,8 %-ы үшін толеранттылықтың төмен деңгейі, 52,1 %-ы үшін орташа деңгей және тек 15,1 %-ы үшін толеранттылықтың жоғары деңгейі тән екенін көрсетті. Бұндай көңіл толтырмайтын деректер бізді өңірлік ЖОО жағдайында студенттердің толеранттылық мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік беретін кешенді-мақсатты бағдарлама құруға итермеледі.

Педагогикалық цикл пәндерін және студенттермен аудиториядан тыс жұмысты қамтитын осы бағдарлама келесі міндеттерді шешуге мүмкіндік берді: мақсат қою арқылы толеранттылық идеясын ескере отырып, олардың

мінез-құлық стереотипін өзгерту, оларды әртүрлі, бір-бірінен ерекшеленетін мәдени және этникалық салаларда көпнұсқалы адам болу мүмкіндігін түсінуге дағдыландыру; макро ортаның толерантты өзара іс-қимылға ықпал ететін қолайлы жағдайларын талдау дағдыларын қалыптастыру; «педагог-студент», «студент-студент», «студент-ұжым» коммуникативті өзара әрекеттесудің екі жақты сипатын ескере отырып, микро ортада қажетті педагогикалық жағдайларды анықтау.

Осыған байланысты біз университеттің білім беру үдерісінде толеранттылық мәдениетін қалыптастырудың алғашқы педагогикалық жағдайын анықтаймыз: оқу жоспары пәндерінің әлеуетін өзектендіру (педагогикалық шеберлік бойынша практикум, педагогикалық мәселелерді шешу бойынша практикум) және құндылық қатынасын қалыптастыруға, университеттің білім беру процесінде болашақ мұғалім – студенттің толерантты мінез-құлқына дайындығы ретінде құнды қатынаста ықпал ететін оқу материалының мазмұнын байыту. Бұл шарт студенттің толерантты құндылықтарға бағдарлануына және оларды қабылдауына ықпал етеді.

Бекіту, студенттердің құндылық бағдарларын қалыптастыру кезеңі ретінде тиісті ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз ету, мазмұнды байыту арқылы ғана емес, сонымен қатар студенттерді белгілі бір қызметке тартатын белсенді педагогикалық технологияларды енгізу арқылы жүзеге асырылады.

Мұндай технологиялар интерактивті педагогикалық технологиялар болып табылады (іскерлік ойын, дөңгелек үстел, жобалар әдісі, кейс-әдіс, педагогикалық жағдайларды шешу, ми шабуылы, пікірталас және т.б.). Жұмыстың осы формаларындағы ортақ нәрсе – тек толерантты сананы ғана емес, сонымен бірге толерантты мінез-құлықты қажет ететін жағдайларды құру.

Толеранттылықты қалыптастыру процесінде белсенді педагогикалық технологияларды іске асыруға ерекше мән бере отырып, біз екінші педагогикалық шартты анықтаймыз: студенттерді толеранттылық мінез-құлыққа құндылық бағдарын қалыптастыратын және интерактивті педагогикалық технологияларды қолдану жағдайында оны жүзеге асыруды талап ететін арнайы ұйымдастырылған іс-әрекетке тарту.

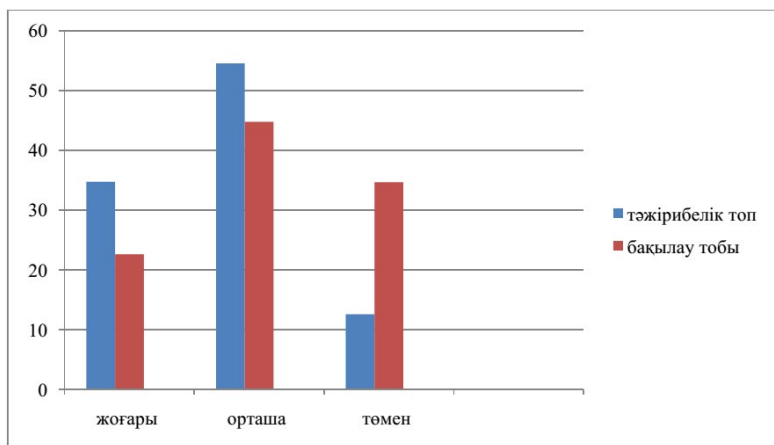
Студенттер толеранттылықты құндылық ретінде қабылдауға бағдарлануы осы құбылыстың мәнін анықтау сатысында басталады, ол студенттерге дайын түрде берілмейді. Сабақтардың бірінде оларға кішігірім топтарда жұмыс істеуді көздейтін ми шабуылы технологиясын қолдана отырып, толеранттылықтың анықтамасын жасау ұсынылады.

Толеранттылық құндылығын тағайындау кезеңінде толеранттылық таныту маңызды өмірлік жағдайларды талқылау жүзеге асырылды.

Қызметте толерантты құндылықтарды бекіту түрлі жаттығуларда жүзеге асырылды. Студенттердің шығармашылық жұмыстары публицистикалық мақалалар мен эсселердің стандартты түрінде де, бейне және мультимедиялық репортаждар түрінде де ұсынылған.

Толеранттылықтың қалыптасу деңгейін бағалаудың әдістемелері ретінде В. В. Бойко тест-сауалнамасы және Г. У. Солдатова, О. А. Кравцова, О. Е. Хухлаев, Л. А. Шайгерова әдістемелері бойынша «толеранттылық индексі» экспресс-сауалнамасы пайдаланылды.

Алынған нәтижелерді салыстыру келесідей қорытынды жасауға мүмкіндік береді: ТТ студенттерінің толеранттылық дәрежесі БТ студенттеріне қарағанда жоғары (2 сурет).

Сурет 2 – Эксперименттің соңғы кезеңіндегі студенттердің толеранттылық деңгейлері

Бұл факт көпмәдениетті университеттік ортада толеранттылық мәдениетін қалыптастыру мен дамытудың ұсынылған бағдарламасы мен әдістемесін қолданудың тиімділігін растайды; жеке тұлға толеранттылығының дамуына ішкі және сыртқы факторлар әсер етеді деп болжауға мүмкіндік береді. Жалпы, жүргізілген эксперименттік жұмыстың нәтижелері болашақ мұғалімдердің көпмәдениетті университет ортасында толеранттылық мәдениетін қалыптастыру және дамыту үшін бөлінген педагогикалық жағдайлардың өнімділігі туралы қорытындыға келді.

Қорытынды

Осылайша, жүргізілген зерттеу біз таңдаған гипотезаны растады және аймақтық университет студенттерінің толеранттылық мәдениетін тиімді дамытуға ықпал ететін педагогикалық жағдайлардың тиімділігін көрсетті.

Осы жұмыстың маңыздылығы зерттелетін құбылысты жүйелі талдау, «толеранттылық», «студенттік толеранттылық мәдениеті» ұғымдарын нақтылау және айқындау арқылы толеранттылық теориясын байытудан тұрады. Авторлар болашақ мұғалімдердің толеранттылығының даму ерекшеліктерін және толеранттылық құрылымын анықтайды, болашақ мұғалімнің толеранттылық мәдениетін қалыптастыру үдерісі туралы ғылыми идеяны, толеранттылық мәдениетінің мазмұны, құрылымы, деңгейлері туралы жалпыланған идеяны, болашақ мұғалімнің толеранттылық мәдениетінің өсуін қамтамасыз ететін педагогикалық жағдайларды бөліп негіздейді.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Сатыбалдина, Н., Камзанова, А.** Психологические особенности толерантности учащейся молодежи [Текст] // Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии. – 2016. – № 3 (58). – С. 91–96.

2 **Abildayeva, K.** Problems of mentality and tolerance in the educational environment [Текст] // Bulletin of L. N. Gumilyov Eurasian National University – Pedagogy. Psychology. Sociology Series. – 2020. – № 2 (131). – Б. 8–14.

3 **Куздеубаева, А., Жакаева, С., Сопбеков, С., Айсина, С.** Отбасындағы толеранттылықты тәрбиелеу жеке тұлғаны дамыту факторы ретінде [Текст] // Л. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Педагогика. Психология. Әлеуметтану сериясы. – 2022. – № 1 (138). – Б. 125–137.

4 **Turgunov, Y., Abdimomynov, Y., Smanov, B., Shakhanova, R., Naimanbaev, A., Kenan, K.** The Problem of Elimination of Illiteracy by writing textbooks in the steppe [Текст] // Opción. – 2019. – № 35 (88). – Б. 543–566.

5 **Kuzdeubayeva, A., Zhakaeva, S., Sopbekov, S.** Some pedagogical aspects of education of the individual with the instilling of national values into spiritual and moral values [Текст] // Iasui universitetinin habarshysy. – 2021. – № 4(121). – Б. 105–117.

6 **Savchenko, N.** Formation of tolerance of future teachers in the process of professional preparation [Текст] // Revista Espacios. – 2018. – № 39(43). – P. 3–18.

7 **Нурлигаянова, О.** Психологическое содержание педагогической толерантности как профессионально важного качества учителя : автореф. дис. ... канд. псих. наук [Текст] – Ярославль, 2006. – 24 с.

8 **Колмагорцева Н.** Технология формирования педагогической толерантности дополнительного образования // Вестник Шадр. гос. пед. ин-та. – 2013. – № 1. – С.173–176.

9 Приказ Председателя Правления Национальной палаты предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен» от 8 июня 2017 года № 133 «Об утверждении профессионального стандарта» [Электронный ресурс]. – <https://atameken.kz/ru>

10 **Кавун, Л.** Толерантность в структуре личностных свойств студентов вуза: результаты факторного анализа [Текст] // Вестник Томского гос. пед. ун-та. – 2010. – № 12(102). – С. 160–166.

11 **Асташова, Н.** Проблема воспитания толерантности в системе образовательных учреждений [Текст] // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): сб. науч.-метод. статей. – М., 2003. – С. 79–85.

12 **Клепцова, Е.** Психология и педагогика толерантности: учеб. пособие [Текст]. – М., 2004. – С. 95–96

REFERENCES

1 **Satybaldina, N., Kamzanova, A.** Psikhologicheskie osobennosti tolerantnosti uchashcheisia molodezhi [Psychological features of tolerance of student youth] [Text]. Vestnik KazNU. Seriya psikhologii i sotsiologii. – 2016. – № 3 (58). – P. 91–96.

2 **Abildayeva, K.** Problems of mentality and tolerance in the educational environment [Text]. Bulletin of L. Gumilyov Eurasian National University Pedagogy. Psychology. Sociology Series. – 2020. – № 2(131). – P. 8–14.

3 **Kuzdeubaeva, A., Zhakaeva, S., Sopbekov, S., Aisina, S.** Education of tolerance in the family as a factor of personal development [Text]. Bulletin of L. Gumilyov Eurasian National University. – Pedagogy. Psychology. Sociology Series. – 2022. – № 1(138). – P. 125–137

4 **Turgunov, Y., Abdimomynov, Y., Smanov, B., Shakhanova, R., Naimanbaev, A., Kenan, K.** Problema likvidatsii negramotnosti pytem napisaniya ychebnikov v stepi [The Problem of Elimination of Illiteracy by writing textbooks in the steppe] [Text]. Opción. – 2019. – № 35(88). – P. 543–566.

5 **Kuzdeubaeva, A., Zhakaeva, S., Sopbekov, S.** Some pedagogical aspects of education of the individual with the instilling of national values into spiritual and moral values [Text]. Iasau universitetinin habarshysy. – 2021. – № 4 (121). – P. 105–117.

6 **Savchenko, N.** Formirovanie tolerantnosti bûdûschih ýchitelei v protsesse professionalnoi podgotovki [Formation of tolerance of future teachers in the process of professional preparation] [Text]. Revista Espacios. – 2018. – № 39(43). – P. 3–18.

7 **Nurligaianova, O.** Psikhologicheskoe sodержanie pedagogicheskoi tolerantnosti kak professionalno vazhnogo kachestva uchitelia: avtoref. dis. ... kand. psikh. nauk [Text] – Iaroslavl, 2006. – 24 p.

8 **Kolmagortseva N.** Tehnologii formirovaniia pedagogicheskoi tolerantnosti dopolnitelnogo obrazovaniia [Technology of formation of pedagogical tolerance of additional education] [Text]. Vestnik Shadr. gos. ped. in-ta. – 2013. – № 1. – P. 173–176.

9 Prikaz Predsedatelya Pravleniia Natsionalnoi palaty predprinimatelei Respubliki Kazakhstan «Atameken» ot 8 iûniia 2017 goda № 133 «Ob ýtverjdenii professionalnogo standarta» [Order of the Chairman of the Board of the National Chamber of Entrepreneurs of the Republic of Kazakhstan «Atameken» dated June 8, 2017 No. 133 «On approval of the professional standard»] [Electronic resource]. – <https://atameken.kz/ru>.

10 **Kavýn, L.** Tolerantnost v strýktýre lichnostnyh svoistv stýdentov vûza : rezýltaty faktornogo analiza [Tolerance in the Structure of Personal Properties of University Students : Results of Factor Analysis] [Text]. Vestnik Tomskogo gos. ped. ýn-ta. – 2010. – № 12 (102). – P. 160–166.

11 **Astashova, N.** Problema vospitaniia tolerantnosti v sisteme obrazovatelnyh ýchrejdenii [The problem of education of tolerance in the system of educational institutions] [Text]. Tolerantnoe soznanie i formirovanie tolerantnyh otnoshenii (teoriia i praktika) : sb. naých.-metod. statei. – Moscow, 2003. – P. 79–85.

12 **Kleptsova, E.** Psihologii i pedagogika tolerantnosti : ýcheb. posobie [Psychology and Pedagogy of Tolerance : textbook] [Text] – Moscow 2004. – P. 95–96.

Материал 14.12.22 баспаға түсті.

*Л. Т. Омарова¹, Ш. М. Майгельдиева², *С. А. Нурғалиева³*

^{1,2}Қызылординский университет имени Коркыт Ата,
Республика Казахстан, г. Кызылорда;

³Университет Ататюрка,

Турецкая Республика, г. Эрзурум.

Материал поступил в редакцию 14.12.22.

РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРЫ ТОЛЕРАНТНОСТИ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ ВУЗОВСКОЙ СРЕДЕ

Настоящая работа посвящена проблеме развития культуры толерантности у будущих педагогов в поликультурной вузовской среде. Основываясь на обзоре современной научной литературы, авторы находят, что в настоящее время необходимо учитывать важную роль образовательных учреждений в развитии культуры толерантности студентов, потребность современной образовательной системы в реализации деятельности по формированию подобных установок у будущих педагогов. Отмечено, что в психолого-педагогической литературе нет однозначной трактовки понятий «толерантность», «культура толерантности студента». На основе анализа научной литературы уточняются и конкретизируются понятия «толерантность», «культура толерантности студента», определяются специфика развития толерантности будущих педагогов. Указывается на значимость формирования и развития основ культуры толерантности в студенческой среде регионального вуза. Выявлено, что при формировании и развитии культуры толерантности у будущих педагогов важным является выделение структуры толерантности, которая включает в себя три вариативно устойчивых компонента. По результатам исследования обоснована значимость комплексно-целевой программы, позволяющая формировать культуру толерантности у студентов в условиях регионального вуза, возможности потенциала дисциплин учебного плана и обогащение содержания учебного материала, вовлечение студентов в специально организованную деятельность и др.

Ключевые слова: толерантность, культура, развитие, будущие учителя, воспитание.

*L. Omarova¹, Sh. Maigeldiyeva², *S. Nurgaliyeva³*

^{1,2}Korkyt Ata Kyzylorda University,
Republic of Kazakhstan, Kyzylorda;

³Ataturk University,
Republic of Türkiye, Erzurum.
Material received on 14.12.22.

DEVELOPMENT OF A CULTURE OF TOLERANCE IN FUTURE TEACHERS IN A POLYCULTURAL UNIVERSITY ENVIRONMENT

This work is devoted to the problem of developing a culture of tolerance among future teachers in a multicultural university environment. Based on a review of modern scientific literature, the authors find that at present it is necessary to take into account the important role of educational institutions in the development of a culture of student tolerance, the need of the modern educational system to implement activities to form such attitudes among future teachers. It is noted that in the psychological and pedagogical literature there is no unambiguous interpretation of the concepts of «tolerance», «culture of student tolerance». Based on the analysis of scientific literature, the concepts of «tolerance», «culture of student tolerance» are clarified and concretized, the specifics of the development of tolerance of future teachers are determined. The significance of the formation and development of the foundations of a culture of tolerance in the student environment of a regional university is pointed out. It was revealed that in the formation and development of a culture of tolerance among future teachers, it is important to highlight the structure of tolerance, which includes three variably stable components. Based on the results of the study, the significance of a comprehensive-targeted program is substantiated, which allows to form a culture of tolerance among students in a regional university, the potential of the disciplines of the curriculum and the enrichment of the content of educational material, the involvement of students in specially organized activities, etc.

Keywords: tolerance, culture, development, future teachers, education.

Теруге 14.12.2022 ж. жіберілді. Басуға 30.12.2022 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

3,79 Мб RAM

Шартты баспа табағы 25,2.

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген З. С. Исакова

Корректорлар: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Тапсырыс № 3997

Сдано в набор 14.12.2022 г. Подписано в печать 30.12.2022 г.

Электронное издание

3,79 Мб RAM

Усл.п.л. 25,2. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка З. С. Исакова

Корректоры: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Заказ № 3997

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.pedagogic-vestnik.tou.edu.kz